

Materiał informacyjny

Relacja nauczyciel – uczeń

Wstęp

Jedną z potrzeb człowieka, zgodnie z piramidą Masłowa, jest potrzeba przynależności. Jednostka, aby prawidłowo funkcjonować musi nawiązywać relacje, nie tylko te oparte na miłości czy przyjaźni z bliskimi, ale również pełne szacunku, bezpieczeństwa i wsparcia nawiązywane z innymi osobami. Relacje interpersonalne bowiem są podstawą działań dydaktyczno-wychowawczych, działań socjalizacyjnych. W kontakcie z innymi jednostka przyswaja wiedzę, uczy się zachowań społecznych, a także podstaw komunikacji. Dzięki porozumiewaniu się z innymi możliwe jest wyrażanie swoich potrzeb, m.in. fizjologicznych czy samorealizacji. Jak podkreśla Anna Wach-Kąkolewicz (2003, s. 28), „poprzez komunikowanie przeróżne w swej formie: od prostych aktów mowy ciała (mimika, gesty, postawa ciała) poprzez komunikaty oparte na słowie mówionym, ale także inne medialne formy (drukowane, dźwiękowe, filmowe czy multimedialne), uczniowie wchodząc w interakcje, realizują nie tylko cele kształcenia same w sobie, ale uczą się także sprawnego posługiwania językiem jako instrumentem myślenia i narzędziem porozumiewania”. To w końcu podstawą procesu edukacyjnego jest interakcja i dialog nauczyciela z uczniem, ucznia z nauczycielem.

Czym zatem jest relacja? Według Arthura S. Rebera (2000) oznacza: związek między dwoma lub więcej zdarzeniami obiektami lub osobami; interakcje pomiędzy osobami.

Z kolei “[...] pojęcie »relacje nauczyciel-uczeń« obejmuje swym zakresem wpływanie przez nauczycieli na bieżące zachowanie uczniów, na ich rozwój społeczny i intelektualny, wkład w utrzymanie zdrowia psychicznego uczniów i ich przystosowanie się do życia w społeczeństwie, a także cechy nauczyciela i jego codzienne kontakty z uczniami” (Sztejnberg, 2002, s. 100).

Nawiązywanie, a w szczególności podtrzymywanie, prawidłowych relacji nie jest proste i wymaga od podmiotów wspólnej pracy, tożsamy działań. Podstawą interakcji jest bowiem poczucie bezpieczeństwa, wzajemna pomoc i otwartość na potrzeby drugiego człowieka. Współcześnie edukacja inkluzyjna oraz edukacja wielokulturowa stawiają przed nauczycielem zadanie zbudowania bezpiecznej przestrzeni dla wszystkich uczniów, w tym tych innej narodowości czy ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Kluczem jest tutaj zrozumienie ucznia (jego możliwości, obecnej sytuacji), poznanie go (cech charakteru, umiejętności, trudności) oraz znalezienie sposobów komunikacji, która motywuje do działania.

Relacje między nauczycielem a uczniem budują bowiem klimat klasy, a zatem wpływają na całą grupę. Co więcej, stwarzają warunki do rozwoju, poczucia satysfakcji oraz poznania swoich mocnych i słabych stron. Poza tym, zdaniem Małgorzaty Dubis (2017, s. 11), prawidłowa relacja zbudowana między nauczycielem a uczniem „[...] pozwala na zdobywanie wiedzy i umiejętności. Przyczynia się do właściwego rozumienia uczenia się. Jest ono traktowane jako proces coraz lepszego rozumienia siebie i społecznego otoczenia”.

Klimat szkoły i klasy

Mówiąc o wpływie relacji nauczyciela z uczniem na klimat szkoły i klasy należy przedstawić ujęcie definicyjne tych terminów. W literaturze przedmiotu znajdziemy różne definicje. Wszystkie charakteryzują owe pojęcia, odnosząc się zarówno do osoby nauczyciela, jak i uczniów. Według Krzysztofa Ostaszewskiego (2012) klimat szkoły, to sposób postrzegania przez obydwa podmioty, nauczycieli i wychowanków, miejsca pracy i nauki oraz wpływ tego stosunku na ich zachowanie. Beata Adrian (2011), także podkreśla znaczenie subiektywnie postrzeganych przez wyżej wymienione podmioty charakterystycznych cech, sytuacji oraz zdarzeń, które są trwałymi skutkami ich funkcjonowania.

Z kolei na klimat klasy składają się wspólnie ustalone reguły i zasady obowiązujące w grupie klasowej oraz atmosfera budowana zarówno przez nauczyciela, jak i przez uczniów (Konarzewski, 1995; Arends, 1995).

Coraz częściej w badaniach naukowych (Wojnarowska-Sołda 2007, Kulesza, 2007) zwraca się uwagę na powiązanie klimatu szkoły i klasy z funkcjonowaniem uczniów, pracą nauczycieli czy nastawieniem rodziców. Jest to istotne dla całego procesu dydaktyczno-wychowawczego, gdyż szkoła jako miejsce socjalizacji wtórnej odgrywa tu kluczową rolę. Z badań Magdaleny Wojnarowskiej-Sołdan (2007) wynika, że dobry klimat klasy szkolnej ma pozytywny wpływ na motywację do nauki i sukcesy szkolne. Co więcej, powiązana jest z nim także jakość relacji interpersonalnych (Roseth, Johnson, Johnson, 2008, za: Krzymowska, 2014). Należy przywołać również wyniki badań Marka Kuleszy (2007), które wskazują na to, że gorszy klimat w szkole sprzyja stosowaniu przemocy oraz negatywnej percepcji szkoły i środowiska szkolnego przez uczniów. Zatem stworzenie atmosfery zaufania, wsparcia i bezpieczeństwa może przynieść korzyści w sferze edukacyjnej oraz społecznej.

Klimat szkoły wpływa na wiele płaszczyzn, począwszy od współpracy dyrektora z nauczycielami, nauczycieli w gronie pedagogicznym, ich dobrostan psychiczny i jakość pracy. Oddziałuje również na zaangażowanie rodziców w działania szkoły i w końcu na wyniki w nauce i samopoczucie uczniów. Jakże zatem są elementy klimatu szkoły? Co go kształtuje, buduje? Kulesza (2007) wymienia tu następujące wymiary środowiska szkolnego:

- stosunki pomiędzy nauczycielami i uczniami,
- stosunki między samymi uczniami,
- różnie definiowane i postrzegane właściwości procesu edukacyjno-wychowawczego.

Klimat szkoły bowiem obejmuje wiele wymiarów, wśród których Krzysztof Ostaszewski (2012) wymienia:

- jakość relacji społecznych, a więc jakość relacji interpersonalnych między uczniami, nauczycielami, dyrektorem szkoły i rodzicami,

- cechy środowiska kształcenia i wychowania, m.in.: metodyka przeprowadzania lekcji, poziom rywalizacji/współpracy między uczniami, oferta zajęć pozalekcyjnych w celu rozwijania zainteresowań uczniów,
- bezpieczeństwo fizyczne i emocjonalne, którego podstawą są ustalone zasady w szkole, zaufanie do nauczycieli, programy profilaktyczne, np. dotyczące agresji rówieśniczej,
- charakterystyka środowiska fizycznego, zatem wyposażenie szkoły, wygląd jej budynku z zewnątrz i wewnątrz.

W związku z tym na klimat szkoły składają się zarówno materialne elementy oraz organizacja zajęć, jak również procesy interpersonalne. Warto zwrócić uwagę, że ich podmiotami są: dyrektor, nauczyciele, rodzice i uczniowie.

W kontekście tematu relacji nauczyciel – uczeń należy podkreślić szczególną rolę nauczyciela w budowaniu atmosfery w klasie i szkole. Krzysztof Konarzewski (1995) nazywa go nawet kreatorem edukacyjnego klimatu. Uwzględniając jego kompetencje i podejmowane działania i ich organizację, wyodrębnia on 4 możliwe typy klimatu klasowego:

- Klimat autokratyczno-życzliwy – inaczej klimat profesjonalizmu – podstawą są działania i decyzje podejmowane przez nauczyciela, aby osiągnąć zamierzone cele wychowawczo-dydaktyczne. Podczas organizacji procesu ma na uwadze korzyści uczniów, czyli wyniki w nauce. Jednak potrzeby uczniów nie są uwzględniane przez nauczyciela.
- Klimat demokratyczno-życzliwy – inaczej klimat interpersonalnej zgody – tu celem jest budowanie przyjaznej atmosfery. Nauczyciel bierze pod uwagę zdanie uczniów i zachęca do podejmowania wspólnych decyzji. Poza tym bierze pod uwagę potrzeby i samopoczucie swoich wychowanków.
- Klimat autokratyczno-wrogi – inaczej klimat instytucjonalnego ładu – podstawą są działania nauczyciela związane z funkcjonowaniem szkoły jako instytucji, a zatem przestrzeganie regulaminu, decyzje w celu sprostania wymaganiom placówki. Uczeń jest na dalszym planie, nie dba się o jego umiejętności,

relacje z innymi. Nauczyciel realizuje materiał edukacyjny metodami, które dobrze zna bez stosowania modyfikacji.

- Klimat obojętnego leseferyzmu – nauczyciel jest bierny, obojętny. Nie podejmuje działań ani decyzji, gdyż ważne jest dla niego własne samopoczucie i spokój. Uczniowie zatem otrzymują wolność w działaniach (Konarzewski, 1995).

Należy podkreślić, że od przejętego modelu klimatu klasy zależą relacje z uczniami, innymi pracownikami szkoły oraz efekty procesu wychowawczo-dydaktycznego. Wiadoma jest zależność budowania klimatu od różnych czynników, ale warto, aby nauczyciel kierował się w pierwszej kolejności dobrem i potrzebami uczniów. Przyjazna atmosfera w klasie sprzyja więc rozwojowi intelektualnemu, społecznemu ucznia oraz rozwija umiejętność sprawczości, komunikacji, współpracy. Budowanie klimatu klasy to zadanie głównie nauczyciela, gdyż to on jest koordynatorem prowadzonych działań i odpowiada za relacje interpersonalne. W klasie, w której panuje korzystny klimat uczniowie czują się ważni, wspierają się nawzajem oraz współpracują. Co więcej, razem z nauczycielem tworzą oni atmosferę grupy, w której każdy może być sobą bez względu na różnice indywidualne. Konieczna jest tu możliwość wyrażania swojego zdania, dialog i słuchanie siebie wzajemnie. Do takiej klasy chętnie uczęszczają uczniowie, otóż łatwiej im odnosić sukcesy i ponosić porażki w grupie wspierających osób, na czele z nauczycielem.

Relacje nauczyciel – uczeń a klimat klasy

Klasa szkolna jest formalną grupą osób, w której ma miejsce proces dydaktyczno-wychowawczy. Spotykają się w niej dorośli – nauczyciele oraz dzieci/młodzież – uczniowie. Ma tu miejsce nie tylko wymiana informacji, zdobywanie wiedzy i umiejętności, ale również nawiązywanie interakcji. Kluczowe znaczenie ma tu klimat środowiska klasy, którego budowniczymi są wszyscy jej członkowie.

Skupiono uwagę na bardzo ważnym czynniku, mianowicie relacjach między nauczycielem a uczniami. To one wpływają chociażby na samopoczucie członków klasy, chęć uczęszczania na zajęcia, poczucie bezpieczeństwa, a także nabywanie

nowych wiadomości i umiejętności. Znaczenie mają tu chociażby: stosunek nauczyciela do uczniów i odwrotnie, wsparcie edukacyjne i emocjonalne, wysłuchanie i zrozumienie potrzeb. Wszystko to oddziałuje na atmosferę panującą w klasie, która przekłada się na współpracę w klasie, jak i w szkole. Dobrze zatem, aby nauczyciel starał się zbudować pozytywne relacje ze wszystkimi uczniami. Jest to trudne zadanie. Warto tu podkreślić konieczność tożsamyh działań w przypadku uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi czy uczniów, którzy przybyli z innego kraju z powodu sytuacji rodzinnej (przeprowadzka) lub społeczno-politycznej, społeczno-gospodarczej.

W przypadku pierwszej grupy uczniów często mamy do czynienia z nauczycielem współorganizującym proces kształcenia, który został przydzielony uczniowi na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Istotna jest tu zatem współpraca obu nauczycieli w zakresie rozwoju ucznia, ale również pozytywnego klimatu klasy. Trudności w nawiązaniu relacji z uczniem posiadającym opinię czy orzeczenie mogą wynikać z wielu przyczyn. Przykładem mogą być problemy rozwojowe ucznia czy nieradzenie sobie z emocjami, np. wybuchy złości, agresji, brak umiejętności ponoszenia porażki czy przyjmowania uwagi od nauczyciela. Dodatkowo negatywnie może wpływać także jego zachowanie na lekcji, np. rozpraszanie innych, przeszkadzanie nauczycielowi, chęć zwrócenia na siebie uwagi. Dlatego też nauczyciel powinien przede wszystkim być wyposażony w niezbędną wiedzę na temat problemów ucznia, czyli zapoznać się z dostępnymi dokumentami (orzeczenie, opinia), porozmawiać z rodzicami/wychowawcą, być w stałym kontakcie ze szkolnym pedagogiem/psychologiem. Ważne, aby wiedział, jak postępować z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Istotne jest dostosowanie sposobu: komunikacji, przekazywania informacji, oceniania.

Z kolei, jeśli chodzi o uczniów innej narodowości czy kultury, barierą może być m.in. język lub niewiedza w zakresie funkcjonowania w danym kraju, kulturze. Kluczowa jest zatem postawa otwartości i tolerancji, aby szkoła była miejscem dla wszystkich. Podstawą nawiązania relacji jest poznanie samego ucznia, jego historii, umiejętności czy trudności, na to oczywiście potrzeba czasu. Jednak najważniejsze jest, aby nauczyciel chciał go poznać, nie kierował się stereotypami czy przypuszczeniami.

Uczeń powinien móc poczuć się jak członek zespołu klasowego, więc warto zadbać o integrację uczniów.

Indywidualizacja zatem jest podstawą działań nauczyciela, którego zadaniem jest wzmacniać mocne strony każdego ucznia oraz wspomagać słabsze obszary funkcjonowania. Wsparcie, życzliwość, zrozumienie są kluczowe, jeżeli nauczyciel chce zbudować pozytywne relacje ze wszystkim uczniami.

Na relacje nauczyciela i uczniów oddziałuje bowiem wiele czynników. W związku z tym stworzenie klimatu klasy, dzięki któremu wszyscy czują się w niej dobrze i mogą się rozwijać, jest dużym wyzwaniem. Wiele zależy od podejścia nauczyciela do uczniów, a także jego cech, motywacji i umiejętności. Nie bez znaczenia jest również nastawienie uczniów do nauczyciela, nauki, ich motywacja i cechy indywidualne oraz style poznawcze. To czynniki wewnętrzne, które mają wpływ na przebieg interakcji. Podkreślić należy, że oprócz nich znaczenie tu mają również czynniki zewnętrzne, tj.:

- „[...] założenia edukacyjne – tradycyjne teorie uczenia się vis konstruktywizm,
- zakres doświadczeń oraz poziom wiedzy uczniów/studentów,
- style interakcji warunkujące aktywność podmiotów kształcenia,
- style kierowania klasą szkolną: styl autokratyczny vs. demokratyczny” (Wach-Kąkolewicz, 2003, s. 59).

Warto zatem zaznaczyć, że widoczne są oddziaływania otoczenia społecznego, założeń polityki oświatowej, promowanych teorii uczenia się i stylów działań. Poza tym należy wspomnieć o indywidualnych cechach i preferencjach nauczycieli oraz uczniów, środowisku w jaki się wychowują, pracują. Konieczna jest więc wiedza podmiotów odpowiadających za edukację o podstawach interakcji, które zachodzą w placówkach oświatowych. Mowa tu nie tylko o czynnikach wspierających czy zakłócających ich przebieg, ale również o znaczeniu i wpływie na proces uczenia się oraz wychowania.

Zasady budowania relacji nauczyciel – uczeń

Budowniczym i kreatorem atmosfery w klasie jest nauczyciel. W związku z tym, uwzględniając znaczącą rolę nauczyciela w kreowaniu przyjaznej atmosfery i relacji z uczniem, należy zwrócić uwagę na jego cechy. To one bowiem mają wpływ na jego podejście do uczniów. Do tych, które mogą być przydatne w jego pracy i tworzeniu prawidłowych relacji z uczniami można zaliczyć: wysoką inteligencję, rozległą wiedzę, empatię i okazywanie szacunku, serdeczność, komunikatywność (Cichocki, 2009; Dubis, 2017).

Pierwsza z wymienionych cech odnosi się do chęci rozwoju własnego i innych ludzi. Wiąże się również z respektowaniem podmiotowości każdej osoby. Poza tym istotne jest nie tylko posiadanie rozległej wiedzy, lecz także umiejętności jej przekazywania, formułowanie przekazów. Nauczyciel powinien również być empatyczny i brać pod uwagę potrzeby i sytuację ucznia, traktować go indywidualnie. Co więcej, podstawą jest traktowanie uczniów z szacunkiem, podobnie jak ich rodziców czy innych nauczycieli. W końcu nauczyciel to osoba posiadająca umiejętność nawiązywania kontaktów z innymi, opartych na serdeczności, dialogu i respektowaniu praw. Kluczowe jest tu formułowanie informacji zwrotnej, która motywuje do działania. W budowaniu relacji z uczniem istotna jest także wiedza o jego mocnych i słabych stronach oraz o jego sytuacji rodzinnej.

Zdaniem Mariana Stepulaka (2000) pozytywne zachowania w pracy nauczyciela można zestawiać z tymi, które mają negatywny wpływ na relacje z uczniem:

- **opis** – ocenianie,
- **orientacja na problemie** – kontrolowanie,
- **spontaniczność** – stosowanie strategii w działaniu,
- **empatia** – przedmiotowe traktowanie partnera/klienta,
- **kontakt opierający się na zasadzie równości** – postawa wyższości,
- **otwartość na informację** – dogmatyzm.

Warto zatem, aby nauczyciele zwrócili uwagę na swoje cechy oraz umiejętności, a także próbowali je rozwijać. Ich działania bowiem odgrywają istotną rolę w budowaniu relacji z każdym uczniem. Jak już wspomniano, jest ona kluczowa dla procesu edukacyjnego oraz dobrostanu psychicznego uczniów. Należy więc zastanowić się, jakie elementy powinna zawierać skuteczna relacja nauczyciela i ucznia. Thomas Gordon (2000, s. 60) wymienia tu następujące cechy:

- „otwartość i przejrzystość, pozwalająca na ryzyko bezpośredniości i uczciwości we wzajemnych kontaktach,
- wzajemna troska, kiedy to każdy wie, że jest ceniony i dostrzegany przez drugą stronę,
- wzajemna zależność (będąca przeciwieństwem zależności jednostronnej),
- poszanowanie odrębności, pozwalające obu stronom na rozwój swych twórczych zamierzeń i indywidualności,
- wzajemne uwzględnianie potrzeb, tak by nic nie działo się kosztem którejś ze stron”.

Dbałość o relacje z uczniami to wymagające zadanie nauczyciela. Należy bowiem uwzględnić podmiotowość i indywidualność ucznia, odpowiednio motywować, komunikować się z uczniem oraz współpracować. W tych działaniach nauczyciel powinien być cierpliwy, pomocny, sprawiedliwy. Wiele zatem zależy od postawy, jaką przyjmie nauczyciel w wobec ucznia. Przykłady tych postaw, które powinien stosować nauczyciel, wymienia Stepulak (2000):

- postawa zrównoważona – podstawą są działania nauczyciela zmierzające do odkrycia problemów ucznia oraz wdrożenie odpowiednich rozwiązań,
- postawa adekwatna – podstawą są działania nauczyciela dostosowane do potrzeb i możliwości ucznia, poprzez dobranie odpowiednich metod i narzędzi,
- postawa dyskretna – podstawą tych działań nauczyciela jest dyskrecja, nauczyciel w dyskretny sposób próbuje wyjaśnić problemy ucznia, stosując przy tym odpowiednio sformułowaną informację zwrotną,

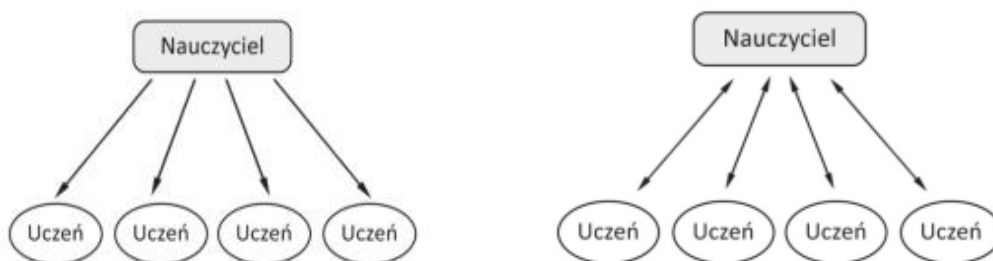
- postawa realistyczno-optimistyczna – podstawą są działania polegające na diagnozie problemu ucznia, a następnie podejście optymistyczne nauczyciela i wiara w wychowanka,
- postawę empatyczną – podstawą działań nauczyciela jest obiektywizm połączony z empatycznym podejściem do ucznia,
- postawa pokory – nauczyciel zdaje sobie sprawę ze swojej niewiedzy w poszczególnych obszarach, zna swoje niedoskonałości pod pewnymi względami, a jednocześnie jest kompetentny.

W wymienionych postawach na pierwszy plan wysuwa się znajomość potrzeb ucznia, jego słabych stron oraz zdolności, zainteresowań. Po ich poznaniu warto podjąć działania oparte na dyskrekcji, empatii i optymizmie. Poza tym kluczowe jest, aby nauczyciel zdawał sobie sprawę z tego, co może poprawić i wdrażał nowe sposoby działania w pracy wychowawczo-dydaktycznej. Przede wszystkim powinien wspierać swoich uczniów w trudnych sytuacjach oraz pomagać im w budowaniu poczucia własnej wartości, dzięki czemu uczniowie będą podejmowali się zadań na miarę własnych możliwości (Rozenbajgier, 2020).

Komunikacja werbalna i niewerbalna

Relacje interpersonalne oparte są na komunikacji. To dzięki niej następuje wymiana informacji, poznawanie drugiej osoby, przekazywanie swoich potrzeb i emocji. Warto zaznaczyć, że według Aleksandra Sztejnberga (2002), styl komunikacji w klasie ma ogromny wpływ na tworzenie w niej klimatu społecznego.

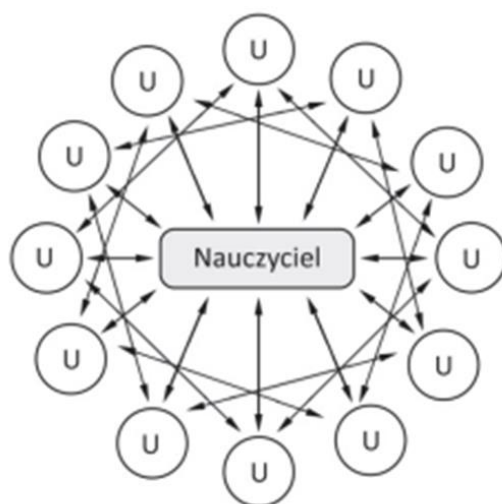
Komunikacja może przybrać formę dialogu, który jest najbardziej pożądanym w relacjach, a także przekazu jednostronnego. W kontekście relacji nauczyciel – uczeń, również należy podkreślić rolę komunikacji zarówno werbalnej, jak i niewerbalnej. Znany tradycyjny jednokierunkowy model komunikacji (rys. 1) nie jest podstawą pozytywnej atmosfery w klasie. Nauczyciel jest tu w pozycji lidera, który wszystko wie, a uczniowie przyjmują rolę biernych odbiorców. Nieco lepiej wygląda sytuacja w dwukierunkowym modelu komunikacji, gdzie wymiana informacji zachodzi na linii nauczyciel-uczeń oraz uczeń-nauczyciel.

Rysunek 1. Jednokierunkowy i dwukierunkowy model komunikacji interpersonalnej.

Źródło: Węgrzyn-Białogłównicz, 2017, s. 107.

Niewątpliwie zaś budowaniu klimatu klasy oraz skutecznych relacji sprzyja wielokierunkowy model komunikacji, przedstawiony na rys. 2. Mamy tu do czynienia z przekazem komunikatów od nauczyciela do ucznia, od ucznia do nauczyciela oraz od ucznia do ucznia. Jak podkreśla Krystyna Węgrzyn-Białogłównicz (2017), sprzyja on realizacji celów wychowawczych, pozwala bowiem nie tylko na ocenę indywidualnych właściwości uczniów, ale także na rozwiązywanie problemów w merytorycznej dyskusji członków zespołu klasowego.

Rysunek 2 Wielokierunkowy model komunikacji interpersonalnej.

Źródło: Węgrzyn-Białogłównicz, 2017, s. 108.

Komunikacja z uczniami nie polega tylko na przekazywaniu wiadomości, ale także na ich prawidłowym odbiorze. Istotna jest tu po pierwsze reakcja na zachowania, działania ucznia, a po drugie informacja zwrotna. W satysfakcjonującej komunikacji

obu stron pomaga umiejętność aktywnego słuchania. Aktywne słuchanie można zastosować, stosując w swoich wypowiedziach, np.: parafrazy, zadawanie pytań czy informacje zwrotne. Dzięki tym sposobom można uzyskać pewność, co do rozumienia sensu wypowiedzi oraz intencji rozmówcy. Poza tym komunikaty zwrotne skłaniają do przemyśleń, poprawy ewentualnych błędów.

Aktywne słuchanie zatem polega na skupieniu uwagi na komunikacie naszego odbiorcy, próbie zrozumienia jego wypowiedzi i działań oraz okazaniu wsparcia. Pamiętać należy, że dzięki rozmowom nauczyciel może poznać ucznia, jego potrzeby, problemy, a także znaleźć z nim wspólne rozwiązania. Każde zachowanie ucznia bowiem ma swoje podłoże, a zadaniem nauczyciela jest diagnoza – nie osądzanie, wsparcie – a nie nakaz, zapewnienie bezpieczeństwa – nie strachu. Uważne słuchanie i skuteczna komunikacja nie jest prosta, gdyż występują tzw. bariery/blokady komunikacyjne. Warto więc je poznać i spróbować tworzyć komunikaty, unikając:

1. Osądzania, krytykowania – „Ty nigdy nie dorośniesz do poziomu swojej klasy”.
2. Nakazywania, polecenia – „Przestań płakać, nie jesteś już małym dzieckiem”.
3. Ostrzegania, groźby – „Zostaniesz tu, dopóki nie skończysz tego zadania”.
4. Moralizowania, „powinieneś/powinnaś” – „Musisz respektować to, co mówią starsi”.
5. Doradzania, sugerowania, proponowania rozwiązań – „Wiem, co jest dla ciebie najlepsze”.
6. Pouczania – „Lepiej byłoby gdybyś...”.
7. Chwalenia, aprobowania – „Tak, masz absolutną rację...”, „Oczywiście...”, „Tak, prawda...”.
8. Wyśmiewania, ośmieszania.
9. Interpretowania, analizowania – „Założę się, że i tak nie zrobisz tego, o co cię proszę”.
10. Uspokajania, okazywania współczucia.
11. Wypytywania – „Jak długo odrabiałeś lekcje? Tylko godzinę? No to nie zasługujesz na dobry stopień”.
12. Odwracania uwagi, sarkazmu, dowcipkowania, zabawiania (Gordon, 2020).

Tego typu komunikaty nie pomagają odbiorcy, a jedynie blokują przed wyrażeniem prawdziwych intencji, emocji, ograniczają zaufanie do rozmówcy. Dlatego kluczowe jest aktywne słuchanie ucznia, zadawanie pytań oraz przekazywanie informacji zwrotnej. To podstawa budowania relacji nauczyciela z uczniem, która ma przynieść efekty wychowawczo-dydaktyczne.

Wielu z nas po wykonaniu zadania chce otrzymać informację zwrotną, która będzie zawierała w sobie to, co zrobiliśmy dobrze oraz nad czym musimy popracować. Dlaczego zatem tak często uczeń otrzymuje od nauczyciela tylko ocenę od 1 do 5 (6). Dla ucznia jest to tylko wiadomość, że np.: nic nie umie, jeśli dostał ocenę niedostateczną albo jest gorszy/lepszy od kolegi/koleżanki. Informacja zwrotna, dodatkowo jeszcze dobrze zbudowana, pomaga uczyć się na błędach, dążyć do rozwoju. Co więcej każdy uczeń czuje się doceniony i ważny dla nauczyciela, co wpływa na ich relację. Warto zatem oddać uczniowi sprawdzian nie tylko z oceną, ale również dodać od siebie kilka zdań, w których przekażemy, z czym uczeń poradził sobie świetnie, a co jeszcze powinien poćwiczyć. Podczas tworzenia informacji zwrotnej należy zachować schemat: informacja pozytywna, informacja negatywna, informacja pozytywna. Przy przekazywaniu jej twarzą w twarz dobrze, jeśli nauczyciel pamięta o tym, by opierać się na faktach, dawać propozycje działań, a nie rady oraz rozmawiać z uczniem indywidualnie, nie na forum klasy. Przykładowy komunikat może brzmieć, np.: Zosiu, świetnie znasz tabliczkę mnożenia. Proszę poćwicz jeszcze mnożenie razy osiem, bo czasem sprawia Ci trudność. Ale jestem pod wrażeniem, jak szybko podajesz wyniki.

Oprócz komunikacji werbalnej, czyli tego co mówi nauczyciel, istotne jest to, jak mówi, a zatem komunikacja niewerbalna. Wśród zachowań niewerbalnych można wymienić, np.:

- mimikę twarzy – wyraża stany emocjonalne nauczyciela; uśmiech przekazuje pozytywne emocje i nastawienie,
- gesty (ruchy ramion czy rąk) – mogą wyrażać zainteresowanie uczniem i jego sprawami oraz zaangażowanie nauczyciela,

- skinięcie głową – podczas rozmowy czy wypowiedzi ucznia może świadczyć o słuchaniu i rozumieniu komunikatu przez nauczyciela (Sztejnberg, 2002).

Dlatego warto, gdy nauczyciel pamięta nie tylko o odpowiednim formułowaniu komunikatów słownych, ale również o tym, co mówią jego ruchy ciała, mimika czy ubiór. Uczniowie, czyli odbiorcy, zwracają uwagę na wszystkie te czynniki, ponieważ one budują pełny przekaz.

Komunikacja zatem wymaga od nadawcy odpowiedniej wiedzy o tym procesie i umiejętności tworzenia przekazu. Kluczowe jest zatem, aby nauczyciel zdawał sobie sprawę z istotności procesu komunikacji, w tym jego złożoności, np. towarzyszącym szumom komunikacyjnym, barierom. Powinien on zwracać uwagę na swoje komunikaty werbalne i niewerbalne, dostosować je do możliwości uczniów, okoliczności. Podstawą działań nauczyciela jest bowiem przekaz, który ma motywować do działania, zachęcać uczniów do rozwoju, poszukiwania, zdobywania wiedzy i umiejętności.

Podsumowanie

Każda szkoła tworzy w trakcie swoich działań własny klimat, uwzględniając różnorakie czynniki – układy personalne i uwarunkowania środowiskowe. Na atmosferę wpływ mają elementy, tj. wyposażenie szkoły, klasy, cechy środowiska edukacyjnego oraz relacje interpersonalne. Te ostatnie przejawiają się w układach: dyrektor-nauczyciel, nauczyciel-rodzic, nauczyciel-uczeń, uczeń-uczeń. Pozytywne relacje oddziałują nie tylko na klimat, ale także na cały proces wychowawczo-dydaktyczny.

Budowniczym relacji w klasie jest nauczyciel. To od jego posiadanych cech, postawy prezentowanej wobec uczniów i sposobów pracy zależy skuteczna relacja nauczyciel-uczeń. Powinna być ona oparta na zaufaniu, bezpieczeństwie, szacunku, aktywnym słuchaniu, a także empatii i indywidualnym podejściu do ucznia. Przede wszystkim zaś w relacji tej ważne są potrzeby i dobro ucznia.

W związku z tym nauczyciel powinien po pierwsze zwrócić uwagę na posiadane cechy i kompetencje, w tym te z zakresu psychologii w kontekście nawiązywania relacji. Po drugie istotna jest znajomość procesu komunikacji, błędów komunikacyjnych i podstaw aktywnego słuchania. Umiejętność budowania relacji z uczniem jest kluczowa w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Dzięki niej bowiem możliwy jest harmonijny rozwój ucznia, dbanie o jego dobrostan psychiczny oraz budowanie klimatu klasy/szkoły. Warto na koniec przytoczyć słowa Janusza Korczak, by jeszcze raz wrócić uwagę, iż w procesie wychowawczo-dydaktycznym nie tylko edukacja jest ważna, ale również relacja, bycie z uczniem: „Wychowawca zależnie od tego, co przygotował na tę chwilę w ciągu długiego szeregu lat, bacznie przyglądając się dziecku, może mu dać program, jak poznać siebie, jak siebie zwyciężać, jakiego użyć wysiłku, jak poszukiwać własnej drogi życia”.

Bibliografia:

- Adrian, B. (2011). *Kultura szkoły. W poszukiwaniu nieuchwytnego*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Arends, R. (1994). *Uczymy się nauczać*. Warszawa: Wydawnictwo WSiP.
- Cichocki, A. (2009). Nauczyciele jako twórcy edukacyjnego klimatu klasy szkolnej. W: J. Izdebska, J. Szymanowska (red.). *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa* (s. 351-367). Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.
- Dubis, M. (2017). Specyfika relacji interpersonalnej nauczyciel-uczeń w przestrzeni edukacyjnej i wychowawczej. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 5, 5-17.
- Gordon, T. (2000). *Wychowanie bez porażek w szkole*. Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Konarzewski, K. (1995). *Sztuka nauczania. Uczeń. t. II*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kulesza, M. (2007). Klimat szkoły a zachowania przemocowe uczniów w świetle wybranych badań empirycznych. *Seminare*, 24, 261-277.
- Ostaszewski, K. (2012). Pojęcie klimatu szkoły w badaniach zachowań ryzykownych młodzieży. *Edukacja*, 4(120), 23-38.
- Reber, A. S. (2000). *Słownik psychologii*. Warszawa: Scholar.

- Rozenbajgier, M. (2020). Klimat w klasie szkolnej w percepcji uczniów szkół podstawowych. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 9, 72–84.
- Stepulak, M.Z. (2000). Tajemnica zawodowa w działalności badawczej i praktycznej psychologów. W: J. Brzeziński, M. Toeplitz-Winiewska (red.). *Etyczne dylematy psychologii* (s. 103-134). Poznań: Wyd. Fundacji Humaniora.
- Sztejnberg, A. (2002). *Podstawy komunikacji społecznej w edukacji*. Wrocław: Wydawnictwo ASTRUM.
- Wach-Kąkolewicz, A. (2003). Uwarunkowania interakcji w klasie szkolnej. *Neodidagmata*, 25/26, 57-68.
- Węgrzyn-Białogłowicz, K. (2017). Uwarunkowania relacji nauczyciel – uczeń. *Problemy współczesnej pedagogiki*, 3(1), 103–116.
- Woynarowska-Soldan, M. (2007). Klimat społeczny szkoły – koncepcje i czynniki warunkujące. *Remedium*, 4, 89–100.